

JARKKO S. TUUSVUORI

”Savupiiput eivät houkutelleet”

Emeritusprofessori Tuomela pääsee vauhtiin

Lähes neljä vuosikymmentä kestänyt professorin ura Helsingin yliopistossa päättyi 2008. Vain hieman kärjistään Raimo Tuomela (s. 1940) tavoitti parhaan lentonsa ajattelijana vasta eläköidyttyään. Kiinnostus ja arvostus kansainvälisillä kentillä nousivat uudelle tasolle *The Philosophy of Socialityn* (2007) ja *Social Ontology*n (2013) myötä. Kotimaassa lähinnä tieteen- ja teonteorian loogikkona tunnetusta Tuomelasta on tullut monitieteisten yhteiskunnallisten ja -toiminnallisten tutkimusten tärkeä viitepiste. Filosofintietään muistellessaan hän on pidättyväinen ja itsekriittinen mutta tietää kyllä tekemistensä merkityksen ja resonanssit. Aiempikin tuotanto on löytymässä uudelleen: se ei ole tehdasvalmisteista bulkkia. Tuomelan maine on noussut omaperäisestä ja hellittämättömästä iskeytyemisestä yhdessä tekemisen peruskysymyksiin. Sosiaalisuuden syvyksien mainaaminen ei aina ole ollut joukkuelaji: ”Olen vähän yksinäinen susi.”

Konkaria ei ole vaikea houkutellessa määrittelemään leipälajiaan. ”Filosofia on asioiden välisten yhteyksien tutkimista yleisellä tasolla.” Hankalammin irtoavat henkilöhistoriallisemmat lausumat.

Helsingissä lokakuussa 1940 syntynyt Raimo Tuomela luonnehtii vasta hieman sysittäessä itseään ”sota-ajan lapseksi”. Päällimmäinen varhaisuisto on jatkosodan ajalta: istuttiin pommisuojojassa. Isä oli karjalainen Salmista ja äiti suomenruotsalainen Korppoosta. Tästä houkuttaisi päätellä sitä tai tätä sosiaalipsykologisoivaa ja luonteenrakenteellista, alkaen säntillisyydestä, ulkopuolisuudesta ja pidätelystä mutta esiin puskevasta seurallisuudesta. Tuomelan eleettömän asiallinen ote yhteisöllisyyksiin ehkäisee kuitenkin niin loikkaa johtopäätöksiin kuin viipylyä lähisuhteissa. Asumiset keskustassa ja Puistolassa ohitetaan pikaisesti mutta painokkaasti. ”Köyhän ajan lapsi”, hän varioi vastahakoista itsetyyppitelyään.

Veto filosofiaan alkoi tuntua lukioiässä. Tuomela mainitsee kaksi tärkeää kirjaa. Helsingissä teoreettisen filosofian professorina 1930–1948 toimineen Eino Kailan (1890–1958) *Inhimillinen tieto* (1939) ja britti-intellektuelli C. E. M. Joadin (1891–1953) *Johdatus nykyaikaiseen ajatteluun* (1933) tekivät vaikutuksen¹.

Tuomela kertoo ylimalkaan lukeneensa paljon. ”Mitä tahansa”, hän tähdentää. Tietoteokset tosin korostuivat kaunokirjallisuuden kustannuksella. Tiedon maailma huvuttautui taidon maailman ohi arvojärjestyksessä. Pika-juoksua, pituushyppyä ja uintia poika kuitenkin harrasti siinä missä viulunsoittoakin. Musiikki jäikin läheisimmäksi taiteeksi. Mutta asiaa pursuavien niteiden veto-voima oli verraton: silkasta uteliaisuudesta ja lukuhalusta tuli perehdyttyä esimerkiksi Pohjois-Amerikan histo-

riaan. ”Olin hyvin ujo”, Tuomela tulee sanoneeksi kuin selittäen uppoutumistaan painatteisiin.

Opiskelijasta tutkijaksi

Armeijasta päästyään 1960 vänrikki Tuomela jatkoi oikopäätä yliopistoon. Pääaineeksi tuli psykologia. ”Aloitin samalla heti myös filosofian opinnot”, hän lisää. Tiedonjano sen kuin yltyi opiskeluvuosina. ”Suoritin arvosanoja kymmenessä aineessa matematiikasta alkaen”, Tuomela kokoaa puolittain itsekin intoaan ihmetellen.

”Lukekaa paksuja kirjoja!” Uuno Saarnion (1896–1977) vannotus jäi mieleen. Logiikan dosenteilta ei ensimmäisenä odottaisi moista usutusta. Kuinka vain, Tuomela ei varsinaisesti kaivannut tämänsuuntaista jos muutakaan ohjausta.

Filosofian opettajista ylitse muiden oli käytännöllisen filosofian professorina 1959 aloittanut Jaakko Hintikka (1929–2015). Tuomelan suusta laatusanat ”valovoimainen” ja ”innostava” eivät varmastikaan livahda kuin harvoin. Hintikan suositut luennot ja seminaarit kirvoittavat ne hänestä hakemattakin. Kailan seuraajaksi 1951 tulleen teoreettisen filosofian professorin Oiva Ketosen (1913–2000) tapa ulkolukea konsekutiivitulkaten böömiläisyhdysvaltalaisen Ernst Nagelin (1901–1985) *The Structure of Sciencea* (1961) oli kuin toisesta maailmasta.

Tuomelan opiskelutovereissa oli viisaustieteen nopeasti elämänurakseen hahmottaneita nuoria. Juhani Pietarisesta (s. 1936) tuli Turun yliopiston käytännöllisen yliopiston professori (1976–2002) ja Risto Hilpisestä (s. 1943) ensin Jyväskylän (1970–1971) ja sitten Turun yliopiston filosofian professori (1972–1999). Läheisiä olivat myös sittemmin Åbo Akademin filosofian professorina (1984–2007) vaikuttanut Lars Hertzberg (s. 1943), neu-

”Omalaatuisimmilta tuntuvat valinnat johtivat pohdintoihin, joihin nykyään mielivät mukaan entistä useammat tutkijat.”

ropsykologian oppituolille Helsingissä nimitetty Veijo Virsu (s. 1941) ja aikuiskasvatuksen professuuriin valittu Seppo Kontiainen (s. 1939). Tuomelan kuudentena mainitsema kaveri oli hankkiva kannuksensa ulkoakateemisilla kentillä. Hintikan innostamana filosofiaa lukenut mutta logiikasta yliannostuksen saanut Paavo Lipponen (s. 1941) lähti politiikkaan.

Debyyttitekstinsä Tuomela julkaisi psykologian opiskelijoitten ainejärjestölehdessä *Kompleksissa* (1956/1960–). Hän myöntää jo parin vuoden pääntäämisen jälkeen ajatelleensa tutkijan ammattia. Haastattelussa ei kuulla vihjettäkään omaan oivaltavuuteen ihasutumisesta eikä nykyään muodikasta tunnustusta palavan intohimon viriämisestä. Tuomela puhuu ”pragmaattisesta orientaatiosta”. Viitaten vaikeitten aikojen leimaamaan lapsuuteensa Tuomela kuvaa, kuinka leivän ansaitsemisen näkökulmaa ei käynyt sivuuttaminen. Siksi puoli-päiväinen assistentuurikin kelpasi. Muistelukseen sisältyy kyllä selviömainen luottamus omiin kykyihin toimeksiantojen hoitelemiseksi.

Ensimmäinen opetustehtävä aukesi Turussa. Åbo Akademin psykologian professori Johan Magnus von Wright (1924–2015) kutsui pitämään metodikurssia psykologian opiskelijoille. ”Taisin ollakin 60-luvun puoliväliin saakka enemmänkin psykologi kuin filosofi”, Tuomela miettii. Graduvaiheen harjoittelu Työterveyslaitoksella 1963 vei jo hyvää vauhtia syvemmälle empiriaan, semminkin kun etevä harjoittelija olisi kernaasti palkattu lennosta taloon kokeellisen tutkimuksen tekijäksi. ”Päätin kuitenkin panostaa teoreettisiin tutkimuksiin”, kiittää nyt emeritus aikoinaan avautuneen mahdollisuuden. Helsingissä filosofian (ruotsinkielisenä) professorina 1963–1974 vaikuttanut Erik Stenius (1911–1990) pestasi Tuomelan tieto-opin perusteita opettamaan. Psykologian maisteriksi hän kuitenkin val-

mistui ensin 1965. Laudaturin värtiksi arvioitu *pro gradu* matemaattisten oppimisteorioiden soveltamisesta hyväksyttiin saman tien lisensiaatintutkielmaksi. Englanninkielinen laudaturtyö teoreettisesta filosofiasta taas käsitteli induktiivista yleistämistä. Sitä seuranneet ensimmäiset skolaarit artikkelit painottuivat psykologiaan, mutta mukana on myös paperi Hintikan toimittamassa induktiivisen logiikan antologiassa.²

Tuomela väitteli 1968 teoreettisesta filosofiasta tieteenfilosofisella tutkimuksella käyttäytymis- ja informaatioteorioiden soveltamisesta. Vaikka psykologia pysyi mukana repertuaarissa seuraavallakin vuosikymmenellä, 70-luvun lopulta hänen tekemisensä edustivat sekä institutionaalisesti että asia-ainekseltaan ennen muuta filosofiaa. Tuomelan viime vuosikymmeninä vahvistuneen yhteiskuntafilosofisen profiilin valossa varhaistöistä huomattavimpiin kuuluu 1968 sosiaalipsykologian laitoksen sarjaan valmistunut tiivis raportti ”sosiaalisten kontaktien teorian” formalisoinnista ja soveltamisesta³. Kenties sitä voi lukea enteenä siitä, mihin Tuomelan akateemiset seikkailut johtivat vuosisadan lopulla. Olennaista oli paneutuminen yhteiselämän käsitteellisiin pohjarahenteisiin.

”Ensimmäisiä ongelmia, joita muistan tutkineeni, oli ’tarpeen’ käsite ja ilmiö.”

Amerikasta professoriksi

”Jonkin 50-luvun maantiedon oppikirjan perusteella otin tuntumaa Yhdysvaltoihin. Pittsburghin savupiiput eivät houkuttelleet. Päädyin Stanfordin, vaikka jälkikäteen ajatellen olisi kannattanut lähteä Appalakeille.”

Tuomela virnistää muistellessaan ensimmäistä matkaansa ison veden taa. ASLA-stipendiaatin piti tehdä valintansa lukuvuosille 1966–1967. Hajanaisten taustatie-

tojen varassa kypsytellyssä päätöksessä jäi Pennsylvanian osavaltion teräskaupunki kakkoseksi. Kilvan voitti ilmastoltaan välimerellinen Santa Claran laakso San Josén ja San Franciscon välissä.

Ummikkona tai summamutikassa Tuomela ei suinkaan rantautunut Kaliforniaan. Hän tunsu Stanfordin maineikkaaseen yliopistoon 1952 kotiutuneen ja sinne 1959 yhteiskuntatieteiden matemaattisen tutkimuslaitoksen perustaneen yhdysvaltalaisen filosofin Patrick Suppesin (1922–2014) työtä. Kasvatus-, tilasto- ja sielutieteilijänäkin vaikuttanut professori Suppes taustoitti tietokoneavusteista matematiikan ja äidinkielen opetusta USA:ssa. Hänen kutsustaan oli Stanfordin saapunut 1963 myös Hintikka, vieraileva professori 1965–1982.

Tuomela käytti kultamaaviittinsä tehokkaasti. Amerikanherkut näkyvät jo 60-luvun loppupuolen töissä. Kun hän lähti uudelleen Stanfordin syyskuussa 1969, haussa olivat Ph.D:n paperit. Tuomelan toinen väitös puolusti teoreettisten käsitteiden hyötyä edistävissä tieteessä. Siinä sivussa se korosti, ettei siivoa jakoa teoreettiseen ja havainnolliseen pysty tekemään. Funktionaalisuus määräsi: teorioiden käyttäminen tarkoitti käsitteitten nivomista havaintoväitteisiin ja käsitteet tuottivat ”uutta havaintorikkautta”. Suurine periaatteellisine näkymineenkin *Auxiliary Concepts* (1969) on kurinalainen tekninen analyysi. Hintikan ja Suppesin lisäksi respondentti kiittää fyysikko-filosofi Joseph B. Sneediä (s. 1938) ”ytimettäistä kommentteista”.⁴

Jälkiviisaus Pittsburghin paremmuudesta johtuu Tuomelalle ylisummaan ainutlaatuisen herätteikkäästä filosofista. Wilfrid Sellars (1912–1989) oli Michiganin, Iowan ja Yalen yliopistoissa palveltuaan asettunut professoriksi ”Steel Cityyn”. Haastattelun alussa Tuomelalta saatu määritelmä muistuttaa Sellarsin 1962 tarjoamaa summausta filosofiasta, jossa yritetään ”ymmärtää, kuinka asiat sanan laajimmassa mahdollisessa mielessä kytkeytyvät toisiinsa sanan laajimmassa mahdollisessa mielessä”⁵. Yhdysvaltalainen löi läpi kriittisen tieteellisen realismin puolustajana. ”Minusta tuli sellarsiaani Sellarsiin henkilönä kovin hyvin tutustumatta”, Tuomela lausuu äänessään rahtunen alakuloa. Filosofit tapasivat aikanaan vain pari kertaa konferensseissa.

Tuomela tuli Atlantin takaa suoraan oppituolille. Hänet valittiin kiinteänä ylimääräisenä professorin virkana 1968 perustettuun käytännöllisen filosofian, erityisesti yhteiskuntatieteiden metodiikan professuuriin. Valituskiistan takia nimitys vahvistettiin vasta 1971: kyberneetikko-psykometrikko Yrjö Ahmavaara (1929–2015) oli pitänyt vakanssia omanaan, koska hän oli ennättänyt kerätä kokemusta 1963–1967 Turussa teoreettisen fysiikan professorina ja 1966–1967 Ohion yliopiston vierailevana psykologian professorina. Tuomelan näytöt olivat kovemmat. Elämä oli muutenkin mallillaan. Nuori tutkija meni 1970 naimisiin englantilaisesta filologiasta 1969 valmistuneen Sirkka Junnilan kanssa. Ylimääräinen virka muutettiin varsinaiseksi 1977.

Nyt nelikymmenvuotisen professoripestin loppumisestakin on kulunut kahdeksan vuotta. Eläkkeelle 2008

siirtyneen Tuomelan mukaan hänen urallaan, elämässään ja ajattelulleen on ollut yksi käännekohta yli muiden. Ero 60-luvun puolimaista 80-luvun puolitiehen kesäten ”puhtaan tieteenfilosofian” ja sitä seuranneen sosiaaliteoreettisen kypsän kauden välillä on hänestä jyrkkä. Ulkopuolisen silmiin siirtymä varhaisista käyttäytymistieteiden käsiteanalyseista nykytuomelismeihin ei näytä valtavaltalta, saatikka matka niihin hänen 70-luvun puolivälin aktioteorioistaan. Mutta kokemuksessa painavat vedenjakajavaiheeseen osuneet avioero ja filosofisen mielenkiinnon hetkellinen hiipuminen.

”Kysyin itseltäni, osaanko tarpeeksi hyvin jotain erityistiedettä. Olinhan minä kvanttifysiikan filosofisista kysymyksistäkin yhden artikkelin julkaissut... Mutta sosiaalipsykologiaan perehtymiseni antoi eväitä yhteiskuntatieteelliseen teoriaan. Syntyi kantava ajatus lähteä viemään yksittäisen toimijan teoriaa kohti ryhmätoimijuuden filosofiaa.”

On hauska kuulla, miten Tuomela puhuu tieteenfilosofisten vuosiansa aikaansaannoksista sekä roiman moittivasti että hellän vaalivasti. Hänen 70–80-lukujen teostensa tekijä ei omien sanojensa mukaan vielä ”osannut kirjoittaa”. Uuden periodin 1984 avannut kirja ”sosiaalisesta toiminnasta” on ”huonosti” toteutettu eikä saa tähdellisyyksiä yhdistettyä. Kumminkin ”vanhoille töilleni voisi ehkä jotain vielä tehdä”. Tuomela näyttää ajattelevan, että hän vajavaiseksi kokemallaan professoriuransa ensitaipaleella pääsi sittenkin kiinni johonkin paljon mielekkäämpään kuin mitä näytti 60-luvun puolivälissä olevan luvassa. Silloin hän kuului hetken aikaa Hintikan perustamaan ja Suomen Akatemian rahoittamaan induktiologiikan tutkimusryhmään. Nyt Tuomela tuhahtelee koko suunnalle, johon uteliaisuus maailmalla tyssäsi viimeistään 80-luvun myötä. Hänen aikanaan omalaatuisemmilta tuntuvat valintansa sitä vastoin johtivat pohdintoihin, joihin tätä nykyä mielivät mukaan entistä useammat filosofian ja ihmistieteiden tutkijat.

Me-ajattelun merkkihenkilöksi

Tuomelalainen toimija reagoi fyysisten tai mentaalisten asiantilojen lisäksi sosiaaliin, toisista toimijoista nousuviin asioihin. Yhteistyövalmiuksiin ja jaettuihin aikeisiin perustuva toiminta edellyttää ylyksilöllisten tunteiden ja tahtomisten, ryhmäjärjen tutkailua. Tuomelan analyysissa ’me-asette’ sisältää toimijan tietyn asennoitumisen ohella hänen uskomuksensa sekä toisista ryhmän jäsenistä samoin suhtautuvina että keskinäisestä uskonnosta tällaiseen yhteisasenteeseen. Pelkästä me-mallisesta halusta tehdä jotain yhdessä yhteistarkoituksin tulee syyperäistä, jos toimijan me-asetteen perusteena on toisten vastaava suhtautuminen. Tämänkaltaisista ydinasioista Tuomela on viime vuosina rakentanut tarkkoja kuvauksia yhteisestä hyväksymisestä ja sitoutumisesta, auktoriteetista ja solidaarisuudesta. ”Yhteistyön filosofi” haluaa pureutua todellisiin yhdessä tekemisen käytäntöihin.⁶

Tuomela on julkaissut verraten vähän muulla kuin

englannin kielellä. Tuntuma syntyy vertailussa ruotsinkielistä filosofian oppituolia Helsingissä 1946–1961 hallinneeseen G. H. von Wrightiin (1916–2003), Pietariseen, Ketoseen tai hänen jälkeensä teoreettisen filosofian professoriksi tulleeeseen Ilkka Niiniluotoon (s. 1946). Tuomelan *œuvre* rinnastuisi tässä paremminkin Steniukseen, Hintikkaan ja Hilpiseen. Mutta vaikka vaikutelma suurin piirtein kutinsa pitääkin, sen tarkistamiseksi tarvitaan vain järkälemäinen kurssikirja *Yhteiskuntatieteiden eksakti metodologia* (1975) ja muhkea toimitte *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I–II* (1976). Suuri yleisö muistaa Tuomelan vihkostaan *Tiede, toiminta ja todellisuus* (1983). Se puolusti sellarsilaista tieteellistä realismia ja suomi näennäistieteitä. Tuomela perustikin 1987 Skepsis ry:n, jonka toiminnassa hän ei kuitenkaan ole ollut järin paljon esillä. Yllättäen hän kunnostautui koulukirjantekijänäkin, kun yhdessä Kari Koukkusen kanssa syntyi *Lukiolaisen filosofia* (1997).

Harmillisesti Tuomelan uusinta ajattelua ei ole saatavilla kotimaisilla kielillä⁷. Häntä ei muutenkaan näy viestimissä kommentoimassa ajantapahtumia tai kertomassa elämämalleistaan. Tuomelan hahmo sulautuu pitkälti hänen englanninkielisiin jouliaartikkeleihin ja monografioihinsa. Lisäksi tuotteliaalta tekijältä on saatu tutkielmia kotimaisiin laitossarjoihin. Näihin luokituu *Social Norms, Tasks and Roles* (1992), yhteisesitys

nykyisen vaimon, sosiaalipsykologi Maj Tuomelan (ent. Bonnevier, os. Järnström) kanssa. Sen jälkeen he ovat laatineet yhteisartikkeleita esimerkiksi luottamuksesta, kooperaatiosta ja kollektiivisesta sitoutumisesta. Kun Tuomela kuvaa etenkin sosiaalisuustutkimustensa käynnistämistä ”yksinäisen suden” hommaksi, hän alleviivaa heti perään Majn tuntuvaa panosta myöhemmissä tekemisissään.

Kuivakan imagon, varautuneen luonteen ja abstraktien tutkimusten vastapainoksi Tuomelan nimi on noussut kansainvälisen huomion kohteeksi maailmaa sytleileviltä kuulostavilla monografioilla. Tuskin voi kuvitella von Wrightiltä, Ketoselta tai Niiniluodolta teosta nimeltä *The Importance of Us* (1995)! Jatkoksi ilmestyneet neljä muuta jyrkyyttä, *Cooperation* (2000), *The Philosophy of Social Practices* (2002), *The Philosophy of Sociality* (2007) ja *Social Ontology* (2013), ovat taanneet tekijälleen paikan yhteistyön ja yhteisöllisyyden tutkimuksen aikalaisauktori-teettina. *Bestselleristä* tai populaarivisionääriä Tuomelasta ei saa millään, mutta ”filosofien filosofina” tunnetun Sellarsin tapaan hänestä on kehkeytynyt ohittamaton ”yhteiskuntateoreetikkojen yhteiskuntateoreetikko”⁸. Jos suuri osa porukalla tekemisen tutkijoista tyytyy ruotimaan ’sosiaalisen ontologian’ käsitteen 1995 esitelteen yhdysvaltalaisfilosofin John Searlen (s. 1932) näkemyksiä, Tuomela on rakentanut omintakeista kokonaiskäsitystä kriittisessä

suhteessa Searleen ja moniin muihin.⁹ Sosiaalisuuden nykyfilosofista Tuomela asettuu kollektiivipainotukseen lähemmäksi Searlea ja esimerkiksi englantilaista Margaret Gilbertiä (s. 1942) tai irlantilaista Philip Pettitiä (s. 1945) kuin yhdysvaltalaisen Michael Bratmanin (s. 1945) tai australialaisen Seumas Millerin (s. 1953) tapaisia individualisteja.

Mainitun teoskvintetin takaa erottuu harppaus psykologian filosofiaa työstäneestä *Human Action and Its Explanationista* (1977) joukkotoimia setvivään *A Theory of Social Action*iin (1984). Ryöpeänä artikkelimaakarinkin Tuomela on sanan vahvassa mielessä monografisti. ”Tavoittelen yleensä perusteltua kokonaisuutta”, hän lausaa mitä *matter-of-fact*isimmin. ”Jos artikkelin mitta on 12 000 sanaa, kuten se tyypillisesti on, ei se paljoo riitä. Siksi olen pitänyt enemmän kirjamuodosta.”

Tuomelan paikka muitten yhteiselämän käsitteellistäjien keskellä olisi herkullinen tutkimusaihe. *A Theory of Social Action*issa nähtiin vain lauseenmittainen viittaus sosiologi Talcott Parsonsin (1902–1979) aktiökäsityksiin, mutta aiheensa perushahmotuksen kirja lujitti loppuviitteessä lainauksella Max Weberiltä (1864–1920)¹⁰. *The Importance of Us*kaan ei juuri viittaa yhteiskuntatieteellisiin auktoriteetteihin tai tutkimuksiin. Sen saat-taisi jopa kärjistä filosofisen arroganssin osoitukseksi tai uskaliaan omaehtoiseksi kuvaukseksi ”sosiaalisten käsitteitten” luonteesta, ellei huimaa otsikkoa seuraava erittely olisi niin tuomelamaisen vähämeluista laatua. Se löytää hyvän polun sosiaalisuuteen filosofian ja yhteiskuntatieteiden jakaman klassikon Thomas Hobbesin (1588–1679) avulla. Kovin kärkevältä tuntuu kuitenkin kanta Anthony Giddensiin (s. 1938). Brittisosiologin teoriat kuvaillaan osin yhteneviksi Tuomelan kollektiivisuustulkintojen kanssa, mutta niiden ei-tekni-nen, matemaattisesta täsmällisyydestä kiinnostumaton luonne yhdistetään ”filosofisesti vähäiseen antiin”.¹¹

Tämä on sääli. Giddens toi nyky sosiologiaan filosofista otetta, joka sopii Tuomelankin ajatuksiin paremmin kuin hän tuolloin kenties oivalsikaan. Eronteko hipoi tarpeettomuutta: formalisointia kaihtamaton lähestymistapa kooperointeihin tuskin uhkasi sekoittaa mihinkään yleis-tajuisempaan. Johtelu ei-tekni-syydestä vähävillaisuuteen ei liioin kielinyt valmiuksista tehoisaan vuoropuheluun. Vaikka monet asialliset ja kantaa ottavat ainekset todistavat jatkuvuudesta, Tuomelan myöhemmistä töistä voi erottaa liikettä kohti taitavampaa ja painokkaampaa osallistumista keskusteluihin. *The Philosophy of Social Practices*issa Tuomela antaa maukkaimman meriselityksensä hänen tuohon saakka vielä pääasiassa niukka-sanai-luunsa muista yhteiskuntateoreetikoista. Hän mainitsee varaavansa Ludwig Wittgensteinin (1889–1951) ja Sellarsista nousevan ”pragmatistisen filosofian käsitteellisesti kitsaaseen taustaan”.¹² Se ehkäisee ylenpalttista sovittelua rönsyilevämpien teorioiden kanssa.

”En katso itseäni tarpeeksi yhteiskuntatieteilijäksi alkaakseni kommentoida Durkheimia ja hänen seuraajiaan”, emeritus virkkoo *n & n* :lle. Vertailut ja mittelyt yhteiskunta-ajattelijoiden kanssa ovat saaneet sijansa

hänen teksteissään silloin, kun on pitänyt kirkastaa jotain oman teorian puolta. Itse itsensä asettelu tutkimuskenttään varta vasten olisi selvästikin Tuomelasta epäviisasta. Onneksi hän ei ole kokonaan linnoittautunut pidätyväisyyteensä. *The Philosophy of Sociality*ssa ovat kuin ovatkin ’me-asenteen’ hiomisen apuna niin kollektivisti Émile Durkheim (1858–1917) kuin individualisti Weberkin sekä fenomenologisen sosiologian suuruus Alfred Schütz (1899–1959).¹³ *Social Ontology*yn sisältyy myös lyhyt mutta kiehtova sivupolku William McDougallin (1871–1938), Arthur Vierkandtin (1867–1953) ja Ferdinand Tönniesin (1855–1936) klassisiin esityksiin¹⁴. Arvioidessaan ryhmätoimijuutta tahollaan tutkineen Pettitin kirjaa 2011 Tuomela näpäytti tätä historiallisten avausten unohtamisesta¹⁵.

Käsitteiden tuhlamattomuutta teroittava kohta *The Philosophy of Social Practices*issa onkin osa välienselvittelyä Pierre Bourdieun (1930–2002) kanssa. Myöntäen osittaisen yhtäläisyyden ranskalaisen ajatusten ja omiensa välillä Tuomela katsoo, että ”vertaileminen on koko lailla vaikeaa”, koska Bourdieu ravitsee monitasomalliaan fenomenologialla. Se myös näyttää sallivan vain aggregoidut luokkahabitukset, ei todellisia yhteishabituksia.¹⁶ Vastaavasti Tuomela kritisoi 1994 Pettitin hanketta, josta puuttui yksilopsykologia- ja yhteiskuntarakennetasojen välinen ja välittävä yhteisyyden tai jaettuuden taso. Suorastaan ohjelmallisesti Tuomela tähdensi ”jointnessin ja *we-nessin* tapaisten sosiaalipsykologisten käsitteitten” arvoa.¹⁷ Tähän tiivistyy myös hänen asiallinen eripuransa Giddensin kanssa, kuten *The Philosophy of Social Practices* kertaa *The Importancen of Us*in kritiikkiä paljon maltillisemmin. Giddensiläistä teoriaa pitää ”täsmentää” ja ”parantaa”.¹⁸

*The Philosophy of Sociality*ssa hän irrottaa ”sosiaalipsykologiset käsitteet varsinaisista sosiaalisista käsitteistä”. Näin ”yksilöiden välisestä vastavuoroisuudesta” siirrytään ”suhteisiin ryhmän jäsenen ja ryhmän välillä”. Tässä *I-* ja *we-mode*-jakonsa perustelussa Tuomela palaa vanhaan innoittajaansa.¹⁹ Sellars erotti jo 1968 ”henkilökohtaisesta näkökulmasta” ”ryhmän näkökulman” aitona ”moraalisena näkökulmana”.²⁰

Bourdieu-käsittelyn suppeutta ja pakkopullaisuutta (”suositutensa takia”) voisi valitellakin. Vaan pikemminkin sitä tekee mieli kiittää. Eksegeesiin huikentelmaton Bourdieu-tarkastelu ja tasapainottava paluu Giddensiin nostavat oikeutetusti Tuomelan jälkiteollisen yhteiskuntateorian pääliigaan. Totta kai hän on tässä vertaisryhmässä poikkeushahmo halussaan ja kyvyssään loogis-matemaattisten välineitten luovaan käyttöön. Silti hän on ennemminkin täys- kuin ulkojäsen. Tuomelan tyyliin ei kuulu pyydellä anteeksi otteitaan. Giddensin petraamisesta puhuessaan hän arvioi osallistumiseli-tyksensä jopa ”ilmiselväksi parannukseksi” olemassa olevaan.²¹

Tulkitsijoille jää Tuomelan yhteyksien tarkempi valaisu.²² Lisäosoituksiksi siitä, että niitä kannattaa situu-desta huolimatta penkoa, käykööt kolme teosvälähdystä. *The Importance of Us*issa havainnollistetaan pelkän ”ko-

aktion” eroa ”kollektiivi-aktioon” viittaamalla Weberin esimerkkiin sateenvarjonsa yhtäkään avaavista ihmisistä. The *Philosophy of Social Practices*issa taas otetaan vauhtia Georg Simmelin (1858–1918) muotianalyysistä, kun paneudutaan mukautumiseen ja erottautumiseen osana sosiaalisten käytäntöjen uutta tulkintaa. Ja *Social Ontology*yn nootissa sukelletaan suomenruotsalaisuuteen. Vahva ”sosiaalinen pääoma” ja ”aktiivinen kulttuuri- ja seuraelämä” sekä ”[valtaväestöä] pitkäikäisemmät ja terveemmät” ihmiset mainitaan osittaisoikeutuksina toiminnan ”moodin” tutkimiselle ja edistämiseksi.

Tämän perusteella Tuomela ei halua jäädä etäiseksi tarkkailijaksi. Hän näkee yhteiskunnalliset realiteetit hyvinkin tulkittaviksi teorioillaan ja käsitteillään, ja ne taas hyvinkin seurauksiksi noista realiteeteista. Vihjeistä kirjoissa – Svensksfinland-tapauksen lisäksi mainittakoon talkoosesimerkit – lukija päättää, että Tuomela toivoisi käytännöllisesti suuntautuneitten yhteiskuntatutkijoiden, kasvattajien, kouluttajien ja päättäjien havahtuvan hänen *I-* ja *we-mode*-erittelystään ja siitä avautuvan ajattelun seuraamuksista.

”Suomalainen yhteiskunnallinen päätöksenteko ei nojaa tieteelliseen tutkimukseen”, Tuomela arvioi karusti *n & n* -lle. Tieteilijäryhmiä ei panna tutkimaan asioita vaikkapa vanhojen komiteatyöskentelyjen malliin. 70-luvun ainejärjestöpolitiikan seuraaminen tosin karaisi Tuomelan kaikkea byrokratiaa vierastavaksi liberaaliksi. ”Olen vähän pedantti”, hän jatkaa ja lisää: ”En halua heitellä.” Häntä ajavat ”tiukkojen preferenssien” ja ”selvän keissin” hevoset. Kun tähän lisää haluttomuuden ja muihin taitoihin verrattuna puutteellisen kyvyn selostaa asioita suurelle yleisölle ymmärrettävällä tavalla, periaatteessa kaikkia koskeva työ yhteistoiminnan ymmärtämiseksi ja kohentamiseksi on tuomittu jäämään marginaaliin ja tutkijahuviksi. Vai onko sittenkään?

Tuomela pitelee vetäytyvyyttään kontraavaa valttia kädessään. Hänellä on vuosien varrella lujittunut tahto ja pätevyys havainnollistamiseen ja koetteluun mahdollistamiseen. Hänestä teoretisoimisen mielekkyys punnitaan konkretisoituvuudesta. ”Pitää olla mahdollisuus löytää kouriintuntuva esimerkki”, Tuomela lausuu itse itselleen asettamansa teoreetikon toimintaohjeen. Sen tueksi hän viittaa niin haastattelussa kuin kirjoissaankin Weberin *Idealtypus*iin. Empiirinen aines pitää jäsentää havaintomaailmaa rikastavien, sen ylittävien ja sitä muokkaavien käsittein. On helppo mieltää Stanfordin väitöskirjasta jalostunut nuoruuden päätyö *Theoretical Concepts* (1973) osaksi myöhäisvaihettakin, vaikka Tuomela itse pitää ”monia toimijaa toimimassa yhdessä” -ajatteluaan suorastaan varhaistuotantonsa kumoamisena. Jotain suomalaisen vaativista teoreettisista tutkimuksista on nähty paremmin ulkomailla. Hänen ajattelunsa ”alkoi vetää Suomessakin”, kunhan sitä oli muualla kylliksi kiitelty. Merkkipaaluja oli 1992 pokattu von Humboldt -palkinto. Tuomela sai 1995 akatemiaprofessorin, johon kuului määräraha tutkijoiden palkkaamiseen. Syntyi ”erittäin stimuloiva ryhmä”.²³

Tuomelan filosofoista kumpuavia kollektiivisen inten-

tionaalisuuden konferensseja on järjestetty 1999 alkaen. Juhlava kymmenes kokoontuminen koittaa Haagissa elo–syyskuussa 2016. Tuomela on toiminut 2005 lähtien Münchenin yliopiston vierailevana professorina. Hän on myös ollut perustamassa kansainvälistä sosiaalisen ontologian yhdistystä, jota hän yhä luotsaa. Springer-kustantamon kuuteen niteeseen ehtinyt sarja *Studies in the Philosophy of Sociality* ilmestyy Tuomela päätoimittajanaan. Näissä yhteistyökuvioissa meno on monitieteistä, vaikka suurin osa aktiiveista onkin taustaltaan filosofeja. Yhtä kaikki esimerkiksi neurotiede, tekoäly, psykologia ja politiikan tutkimuskin ovat hyvin edustettuina.

Työterveyslaitos-harjoittelunkin valossa jännittävä viimeaikainen tapahtuma Tuomelan nousujohteisella uralla on empiirisen yhteistyön alkaminen Kölnin yliopistolla. Sikäläiset sosiaalipsykologit ovat tutkineet ’me-päätelyn’ luonnetta ja kollektiivisen toiminnan ongelmia. Emeritus on peittelemättömän mielissään, vaikka ei asiasta intoilekaan. Kaikki on vasta aluillaan. Tässä lähestytään kuitenkin tuomelalaista versiota Sellarsin 60-lukulaisesta arjen ja tieteen ”synoptisuudesta”.²⁴ Niin sanotun ”naturalistisen käänteen” Tuomela tietenkin hyväksyy: yleispätevästä tieteenfilosofiasta on kaikki syy siirtää huomio kunkin tieteen erityisiin kehityskulkuihin. Mutta kun yleisten asioiden yleisen tason tutkailu yhdistyy kokeelliseen täsmällisyyteen, ollaan Tuomelan arvostaman filosofian äärellä. Sitä on jälleen tekeillä rapakonkin takana, kun Kalifornian yliopistoon perustettiin 2016 sosiaalisen ontologian John Searle -keskus. Liitännäisprofessorina Berkeleyssä työskentelee Raimo Tuomela.

Lopuksi

”En saanut trokaa liikkumaan tarpeeksi hyvin”, Tuomela harmittelee vasenkätisyyden haittoja viulunsoiton harjoittelussa. Hän oppi kohtalaisesti oikeakätisten ehdoilla, mutta huomasi myös, ”miten tein monet asiat paremmin niin sanotusti huonommalla kädelläni”. Kokemuksesta jäivät tallelle oppimisen ja yhteistyösuhteiden pohdinta sekä viehtymys musiikkiin. Tuomela mainitsee ”kolmen kovan B:n” kerhon, Bach, Beethoven, Brahms, mutta ei pidä siitä, miltä tämä typistys kuulostaa omissa korvissaan. Seuraa korjaus: ”Kuuntelen kaikkea laidasta laitaan, en kylläkään pop-musiikkia.”

Tavatessamme Tuomelan kotona kaakkoisessa Helsingissä sula meri tuoksuu mäntymetsikön takaa. Emeritus toipuu pienestä leikkauksesta, mutta vaikuttaa hienoisesta uupuneisuudestaan huolimatta pirteältä, terävyydestä puhumattakaan. Hölkkääminen ja uiminen pysyvät harrastuksina. Edessä on 75-vuotisjuhlistus filosofian laitoksella. Säästeliäisyys käsitteissä tai ankaruus teorioissa taitaa yhdistyä vapaamielisyyteen ja kokemukselliseen moniarvoisuuteen. Kun Itämeren odöorit viekoittelevat arvuuttelemaan Tuomelan lempikaupunkia, sopivien metropolikandidaattien listasta ei tule loppua.

”Frisco. München. New York. Lontoo. Pariisi. Rooma...”

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Eino Kaila, *Inhimillinen tieto. Mitä se on ja mitä se ei ole*. Otava, Helsinki 1939; Joad, *Johdatus nykyaikaiseen ajatteluun* (Guide to Modern Thought, 1933). Suom. Kai Kaila. WSOY, Helsinki 1948.
- 2 Tuomela, Inductive Generalizations in an Unordered Universe. Teoksessa *Aspects of Inductive Logic*. Toim. Jaakko Hintikka & Patrick Supper. North Holland, Amsterdam 1966, 155–174.
- 3 *A Formalization of a Theory of Social Contacts and an Analysis of Its Application Process*. Helsingin yliopisto, Helsinki 1968.
- 4 *Auxiliary Concepts Within First-Order Scientific Theories*. Väit. Stanford University, Stanford 1969, erit. 1, 14, 145 & iii.
- 5 Wilfrid Sellars, Philosophy and the Scientific Image of Man (1962). Teoksessa *Science, Perception and Reality*. Routledge & Kegan, London 1963, 1–40; 1.
- 6 Ks. erit. Tuomela, *Social Ontology. Collective Intentionality and Group Agents*. Oxford University Press, Oxford 2013, 102, 148 & 172–176.
- 7 Vrt. Kaarlo Miller & Raimo Tuomela, Yhteistahto. Teoksessa *Tahto*. Toim. Ilkka Niiniluoto & Matti Sintonen. Tampereen yliopisto, Tampere 1999, 116–126; Pekka Mäkelä & Raimo Tuomela, Sosiaalisen toiminnan filosofia ja kollektiivisen toiminnan ongelmat. Teoksessa *Yhteisö. Filosofian näkökulmia yhteisöllisyyteen*. Toim. Jussi Kotkavirta & Arto Laitinen. SoPhi, Jyväskylä 1998, 199–215.
- 8 Ks. Sellarsin epiteetistä Robert C. Turnbull, *The Parmenides and Plato's Late Philosophy*. University of Toronto Press, Toronto 1998, v (omistus).
- 9 Ks. Searle, *The Construction of Social Reality*. Simon & Schuster, New York 1995, 4–5 & (Tuomelasta) 230. Vrt. Searle, *Making the Social World. The Structure of Human Civilization*. Oxford University Press, Oxford 2010, luku 3, Tuomelasta ”kollektiivisen intentionaalisuuden” tutkimuksen ”pioneerina”. Keskinäisestä kritiikistä ks. esim. Searle, *Consciousness and Language*. Cambridge University Press, Cambridge 2002, 94–95; Tuomela 2013, *passim*. Vrt. Carol C. Gould, *Globalizing Democracy and Human Rights*. Cambridge University Press, Cambridge 2004, 32, joka sanoo luoneensa ’sosiaalisen ontologian’ käsitteen kursillaan 1975 ja kirjassaan *Marx's Social Ontology* (1975). Itse asiassa Gouldin mies Marx W. Wartofsky (1928–1997) käytti sitä jo kirjassaan *Conceptual Foundations of Scientific Thought. An Introduction to the Philosophy of Science*. Macmillan, New York 1968, 368. Uutena sen olivat heitä ennen esitelleet ainakin L.-P. Massip, *Doctrine républicaine, ou principes naturels et économiques d'ontologie sociale*. Cayer, Marseille 1871 ja Walter Taeuber, *Ontologie des Sozialen. Studium generale. Zeitschrift für interdisziplinäre Studien*. Jg. 11, H. 2., 1958, 115–130. Merkitys ja kontekstit ovat toki vaihdelleet, mutta täysi yhteensopimattomuus ei vallitse.
- 10 *A Theory of Social Action*. Reidel, Dordrecht 1984, 57 & 493.
- 11 *The Importance of Us. A Philosophical Study of Basic Social Notions*. Stanford University Press, Stanford 1995, 176–182, 272, 277, 432, 409 & 457.
- 12 *The Philosophy of Social Practices. A Collective Acceptance View*. Cambridge University Press, Cambridge 2002, 111, Sellars esimerkkinään.
- 13 *The Philosophy of Sociality. The Shared Point of View*. Oxford University Press, Oxford 2007, 261–266. Schütz-kritiikki on vauhdikas mutta maltillinen. Vrt. Schütz, *Sosiaalisen maailman merkityksensä rakentuminen. Johdatus ymmärtävään sosiologiaan* (Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt, 1932). Suom. Veikko Pietilä. Vastapaino, Tampere 2007; Peter L. Berger & Thomas Luckmann, *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma* (The Social Construction of Reality, 1966). Suom. & toim. Vesa Raiskila. Gaudeamus, Helsinki 1994. Eroa tähän perinteeseen voinee hakea siitä, miten Tuomela 2002, 76–77, tekee eri toimintakäsitteellisyyksien tulkinnassaan tilaa sosiaalisen rakentumisen lisäksi kieltä tarvitsemattomille, ei-sosiaalisen konstruoitumisen leimaamille ”primitiivisille tapauksille” puhuen myös ”evolutionaarista jalansijasta objektiiviseen käsitteellisyyteen”: käsitteellistä toimintaa pohjustavat rutiinien ja tapojen kaltaiset kollektiiviset mallin ohjaamat käyttäytymiset.
- 14 Tuomela 2013, esim. 258 & 95–96. Ks. laaj. Tuomela, Who Is Afraid of Group Agents and Group Minds? Teoksessa *The Background of Social Reality*. Toim. Michael Schmitz ym. Springer, Dordrecht 2013, 13–35.
- 15 Ks. Tuomelan arvostelu Christian Listin & Philip Pettitin teoksesta *Group Agency. The Possibility, Design and Status of Corporate Agents* (2011). *Notre Dame Philosophical Reviews. An Electronical Journal*. 2011. Vrt. myös Akos Sivadon arvostelu Tuomelan *Social Ontology*sta. *Philosophy in Review*. Vol. 34, No. 5, 2014, 275–277, jonka mukaan Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) ’yhteistahdonkin’ mainitsevan kirjan ”historialliset huomautukset voisivat varmasti kannustaa sosiaaliteorian ja -filosofian tutkijoita jatkamaan teorian pääkäsitteiden tarkastelua aatehistorian näkökulmasta”. Tuomela 2002, 111–113.
- 16 In Search of the Common Mind. A Critical Notice of Philip Pettit's *Common Mind* (1993). *International Journal of Philosophical Studies*. Vol. 2, 2004, 306–321.
- 17 Tuomela 2002, 263–264. Vrt. Giddens-kritiikin välittävänä vaiheena *Cooperation. A Philosophical Study*. Kluwer, Dordrecht 2000, 177 & 346, jossa historiallinen ulottuvuus ei korostu, ellei lasketa keskustelua John Rawlsin (1921–2002) kanssa.
- 18 Tuomela 2007, 261, jossa pikakäsitellään myös Martin Heidegger (1889–1979).
- 19 Sellars, *Form and Content in Ethical Theory*. University of Kansas, Lawrence 1968, 17–19. Vrt. Tuomela 2013, 273.
- 20 Tuomela 2002, 263, osallistujien yhteisasenteiden ja -tekojen huomioinnista tuona parannuksena. Vrt. sama, 113: ”[V]äitän, että oma visumppi teoriana on Bourdieun teoriaa käsitteellisesti selvempi ja helpommin sovellettavissa konkreettisiin esimerkkeihin ja sekä vähintään yhtä pystyvä käsittelemään aineistoa (intuitiivisia esimerkkejämme sosiaalisista käytännöistä ja muusta vastaavasta).”
- 21 Ensitahdit antaa *Critical Essays on the Philosophy of Raimo Tuomela with His Responses, Studies in the Philosophy of Sociality Responses to the Critics of Raimo Tuomela's Social Ontology: Collective Intentionality and Group Agents (OUP, 2013)*. Toim. Gerhard Preyer & Georg Peter. Springer, Dordrecht 2016, ilmestyy, johon sisältyvät Tuomelan runsaskäsitteiset vastaukset tulkitsijoilleen.
- 22 Kollektiivisen intentionaalisuuden ja sosiaalisen ontologian tutkimusryhmän kantavia voimia ovat olleet Kaarlo Miller, Pekka Mäkelä, Raul Hakli ja Maj Tuomela sekä viime aikoina Arto Laitinen ja Mikko Salmela. Se on nyt yksi viidestä Suomen Akatemian yhteiskuntatieteiden filosofian huippuyksikön ryhmästä. Müncheniläisen ”ulkojäsenen” Wolfgang Balzerin (s. 1947) kanssa R. Tuomela julkaisi lukuisia yhteisartikkeleita 90-luvulla mm. tekoälystä. Saksan lisäksi esim. Italiassa, Espanjassa, Itävallassa, Alankomaissa ja Ranskassa on Tuomelan töistä kiinnostuneita tutkijoita. Hän on toiminut myös briteissä LSE:n tutkimuslaitoksen CPNSS:n *research associatena*.
- 24 Sellars 1962/1963, 1–40.